

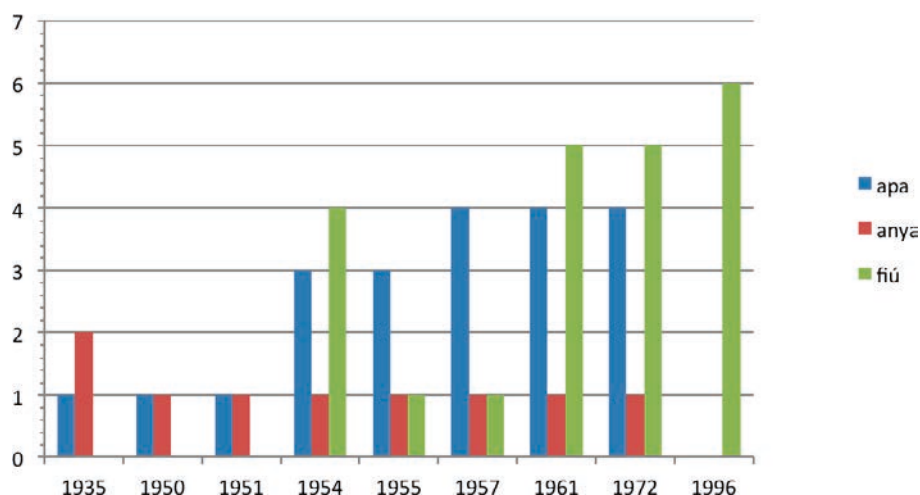
A RENDSZERVÁLTÁSOK HATÁSA A VIDÉKI CSALÁDOK ÉLETÉRE

Fordulópontok a 20. században

A 20. században lezajlott világháborúk társadalmi következményei a magyar családok életét alapvetően befolyásolta. Az első világháború után a Trianoni békeszerződéssel családok milliói rekedtek a határon kívül elszakítva az anyaországtól, az ott lévő rokonoktól.

Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy sok ezer magyar katona vesztette az életét a fronton. Ez közel ennyi család összetételébe okozott változást: egyrészt a meghalt nőtlen katona, a család fiú gyermeke nem alapíthatott újabb családot; a meghalt családapa özvegyet és árvákat hagyott maga után. Megszaporodtak tehát a csonkacsaládok, amelyek csak részben tudtak kiegészülni újabb házasságkötés révén. E csonkacsaládok tagjai lelkileg sérültek, a családi szerepeket újra kellett osztani. Az özvegy nőkre nagyobb teher hárult, amellyel együtt nőtt felelősségük, erősödött a konfliktuskezelő képességük, a családi életben a szervező, irányító szerepük. A rokonság segítségére jobban rászorultak, amely erősítette a vérségi kapcsolatokat is. Ugyanakkor az átmeneti nőtöbblet miatt sok lánynak nem sikerült párt választania. Az önállósodás elkerülhetetlen lépése lett a családi kereteken kívüli munkavállalás. Elkezdődött, majd fokozódott a nők Budapestre, nagyobb városokba vándorlása, az ipari üzemekben való elhelyezkedése. A tanulási lehetőség pedig megnyitotta az utat a szolgáltatásban és az állami szektorban való elhelyezkedésre. Mindez a folyamat folytatódott, lezajlott a második világháború után is. A két háború után kezdődő korszakok között az volt a különbség, hogy míg az első szakaszban a politikai változás főleg kormányváltást jelentett, addig a polgári fejlődés haladt tovább a saját útján. A második szakaszban alapvető társadalmi-gazdasági és ideológiai változtatás történt. Egyes családok deklasszázódtak, mások felemelkedtek. A rendszer/megváltozott politikai-társadalmi közeg egyéneket tett sikeres emberekké, mások életútja derékba tört.

1. grafikon. Egy túrkevei család életútja a társadalmi ranglétrán (kisparaszt - középparaszt - munkás – szakmunkás – értelmiségi)

A szemléletformálást a hatalom az iskolán és a médián keresztül egyaránt gyakorolta. Ez együtt járt a paraszti életmód és erkölcs felhagyásával, sőt tagadásával az állam szocialista korszakban. Az állam bezárt egyházi intézményeket, megszüntetett polgári köröket (civil szervezeteket), háttérbe szorította a vallásos nevelést és az új ideológia terjesztésének új intézményeit hozta létre (ifjúsági szervezetek, párt).

A család jelentőségét csökkentette hangoztatva egyéb új közösségek (munkabrigádok), intézmények szerepét, feladatátvállalását (bölcsőde, óvoda, iskola).

Az egyének élete mindinkább a családi körön kívülre helyeződött. A generációk között egyre mélyebb lett a szemléletbeli és életvitelbeli különbség, a családtagok közötti szálak gyengültek, majd elszakadtak. Mindez előrevetítette a 20. század utolsó felében alapvető változásokat a családban. Ezt mutatja a válások számának emelkedése, a házasságok számának és a gyermekek számának csökkenése valamint az egyedül maradtak számának emelkedése. A folyamatot nyomon követve, sőt tudatosan vizsgálva a Nagykuságban, a jelenség néhány elemét most bemutatom.

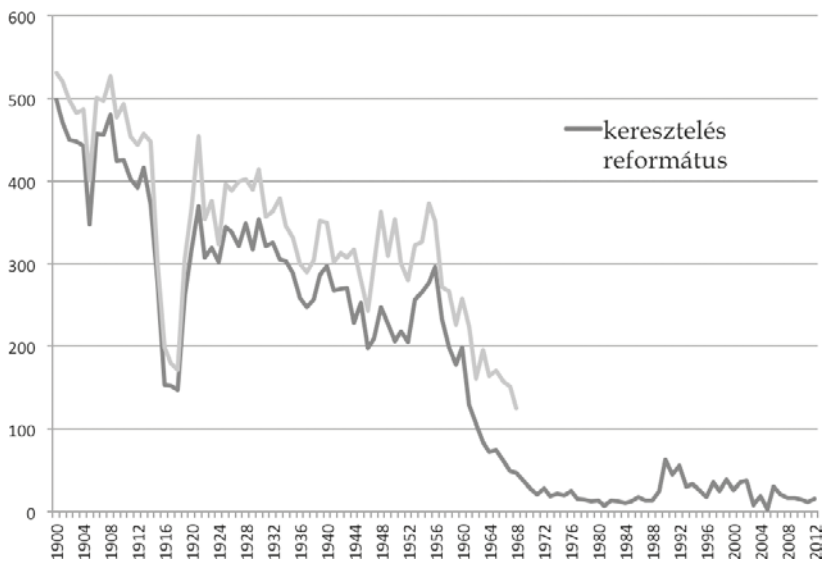
Házasság

A párválasztási szempontok is módosultak. A 1920-30-as években született generációnál még leggyakrabban az azonos társadalmi helyzetű családok fiataljai házasodtak össze a második világháború után. Igaz akadt olyan kulák leszármazott is, aki a könnyebb megélhetés reményében funkcionáriushoz, a feltörekvő

munkásosztály tagjához kötötte az életét. Az 1950-es években születettek ifjú korukban már a párválasztási szempontok közül első helyre a szerelmet helyezték. Így különböző műveltségű, különböző kulturális értékeket hordozó fiatalok kerültek össze. A vallásosság pedig teljesen háttérbe szorult életük minden területén. Az állam szocialista korban erős kampány folyt a vallásos világnézet ellen. Az egyházak mozgásterét minimálisra csökkentették. A fiatalok ateista nevelése, főleg az iskolán keresztül, erősen hatott. Az emberi életfordulókhoz kötődő események megünneplését is új köntösben javasolták (névadó ünnepség, társadalmi esküvő, csoportos lakodalom, társadalmi temetés stb.). Az egyházi szertartások száma meredeken zuhant a Nagykovácsban is.

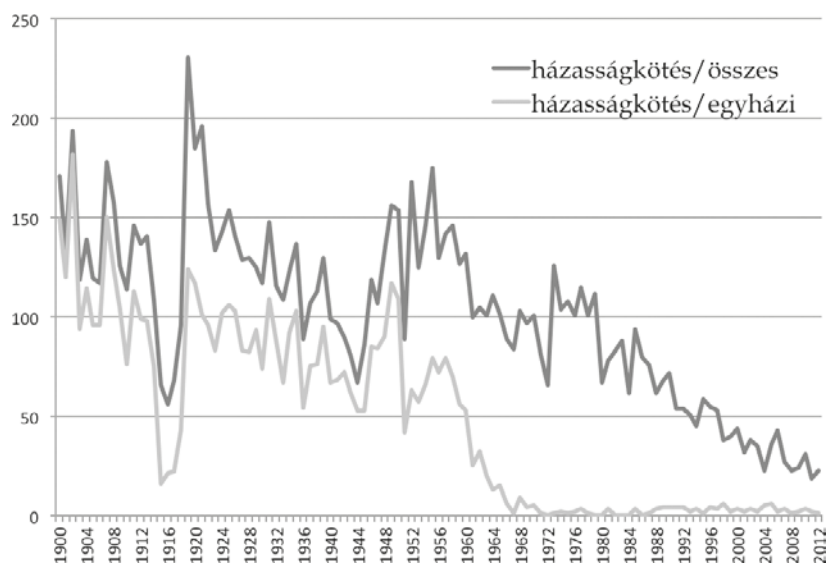
A túrkevei gyermekek keresztelésének és a fiatalok egyházi házasságkötésének, valamint a temetések statisztikája egyértelműen mutatja az egyházi szertartások visszaszorulását.¹

2. grafikon. Túrkevei statisztika a református szertartásokról (keresztlő), 1990-2012

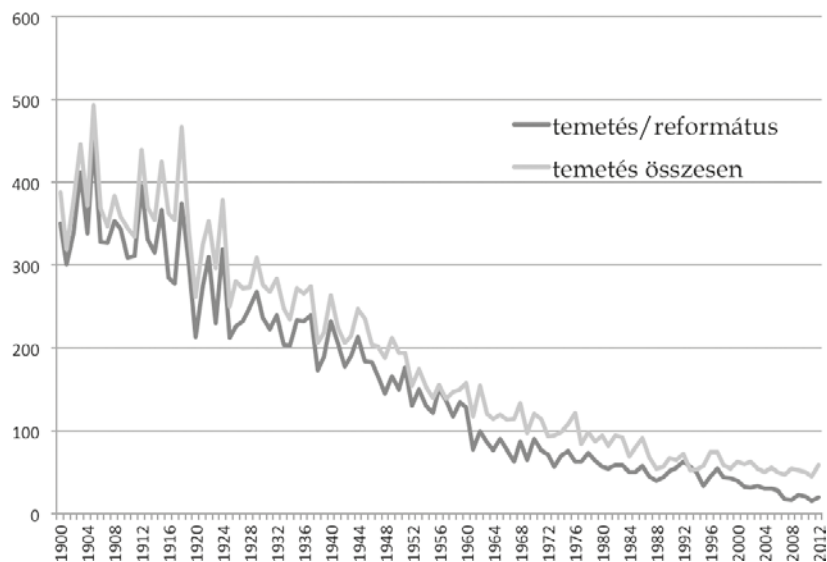

¹ A túrkevei egyházi (református) szertartások és a születések, házasságkötések, halálozások városi adatainak összevetéséről a grafikont Kereszti Roland lelkész készítette, melynek rendelkezésemre bocsátását ezúttal is köszönöm.

3. grafikon. Túrkevei statisztika a református szertartásokról (házasságkötés), 1990–2012

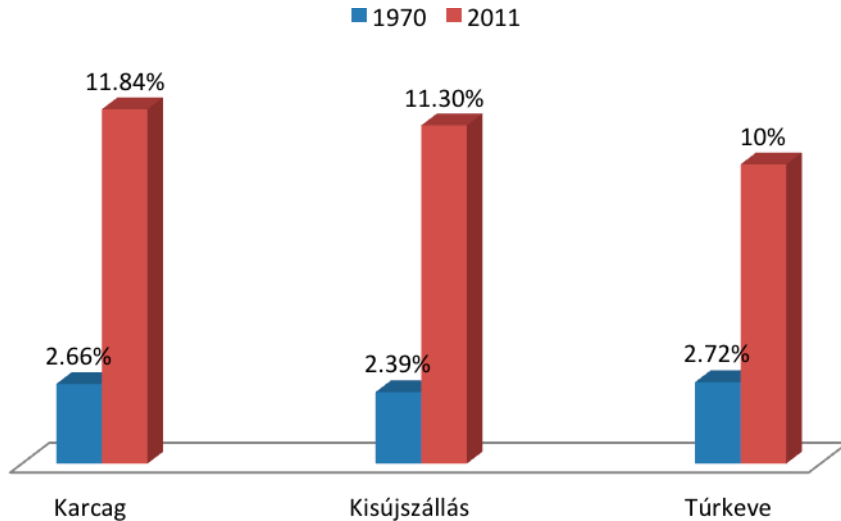

4. grafikon. Túrkevei statisztika a református szertartásokról (temetés), 1990–2012

A szemléletváltással összefüggésben van az 1970-es évektől folyamatosan emelkedő válási hullám is. Az 1970. évi és 2011. évi válási számokat összevetve láthatjuk, hogy a válások száma megnégyszereződött a 15 éven felüli lakosság körében.

5. grafikon. Válások számának alakulása a nagykun városokban, 1970, 2011

Belőlük lesznek a magányosak, csonkacsaládosak vagy élettársi viszonyban élők. Az új együttélési forma egyre terjedőben van jelen a mai társadalomban. 2011-ben élettársi viszonyban él Karcagon 11,21 %, Kisújszálláson 8,5 %, Túrkevéen 11,48 %. Jász-Nagykun-Szolnok megyében ez az arány 11,46 %.

Családon belüli szerepek

A bemutatott időszak elején az alföldi kisvárosokban a családok még patriarchális viszonyban éltek. Az apa irányította a családot és biztosította az otthont, valamint a létfenntartást. Az anya legfőbb feladata a gyermeknevelés volt, amely mellett a házi munkákat is elvégezte. Ebbe beletartozott az otthon rendben tartása, az étkeztetés mellett a háziállatok gondozása is. Ezen évszázadok alatt kialakított családi munkamegosztás ellen indított az állam támadást a kétkeresős családmodell meghirdetésével. A Horthy-korszakban született generáció az 1970-es években ennek még jórészt ellenállt. A férfiak általános véleménye az volt, hogy „el tudom én tartani a családomat. Ne menjen a feleségem dolgozni.” Így az asszonyok státusza „háztartásbeli” volt. Az 1975-ben megkérdezettek közül a fiatalok 28,70 %-a, a középgeneráció és az idősebbek fele háztartásbeli volt. Ez jelzi a családban történő szemléletváltást is.

A gyermekek tehát az iskolai nevelés hatására, már más családi eszményképet állítottak maguk elé, más véleményt alakítottak ki, életcél fogalmaztak meg, mint amit szüleiktől hallottak, láttak. A lányok a női egyenjogúság jegyében munkahelyet kerestek. Ez a korszak volt a vidék iparosításának időszaka. (Karcagon 1960-ban 3.032, 1970-ben 3.700 aktív kereső nő volt.) Ennek a generációnak meg kellett vívnia a harcát nemcsak a férfitársadalomban való egyenjogúságáért, de a családon belül is egy új szereposztásért. A dolgozó nő és családanya kettős szerepének betöltése nem ment konfliktusok nélkül. Ez is hozzájárult a családi kötelek lazulásához.² A család irányítását egyre inkább átvették a nők, ami eredményeként a férfiaknál megjelent a frusztráció.³ A családi konfliktusok feloldásában tüneti kezelésként megjelent az ital, amely csak súlyosbította a helyzetet.

A válások és a csonkacsaládok számának emelkedése hozzájárult a gyermekek számának csökkenéséhez. Az 1970-1980-as években született gyermekek előtt tehát már nem volt egy stabil családkép, életükben is erősödtek a külső társadalmi hatások.

A nők társadalmi elfogadottsága nőtt, a családon belüli munkamegosztás is az egyelői teherviselés felé tartott. A nagy problémát viszont az újabb rendszerváltással együtt járó munkanélküliség okozta. A vidéken megszűnő munkahelyek következtében tovább mélyült a társadalmi válság. Ez újabb családi konfliktusokkal járt együtt, immár több nemzedéken belül. A munkanélküliség leginkább a férfiakat rázta meg, nem találták a kiutat. A nők, különösen az idősebbek visszavonultak a háztartásba, betöltve korábbi szerepüket. Sokan – közöttük még többen az egyedülállók - vállalták az ingázó, napszámos életet. A gyerekek nevelése a nagyszülők feladata lett.

A munkanélküli férfiak szerepvesztésük, tekintélyük csorbulása, családi életük összeomlása miatt lelki válságba kerültek.⁴ Az egyik igazi vesztes így a vidéken élő férfiak csoportja. A másik maga a vidék, hiszen a fiatalabbak otthagyták a falut, a kisvárost és elindultak a munkalehetőségek után a fővárosba, Dunántúlra, nyugati országokba.

A harmadik vesztes a család intézménye, azaz a magyar társadalom. Szendrei Eszter a túrkevei társadalmat vizsgálva a következő családtípusokat állapította meg, amelyek a család élethelyzetének alakulását és a családtagok egymáshoz való viszonyát mutatja: 1.) nukleáris vagy tradicionális, 2.) szerepcserés 3.) átmeneti (kevert) modell.⁵

Szerintem napjainkban a következő családtípusok vannak a magyar társadalomban: 1.) két generációs kiscsalád, 2.) három generációs törzscsalád, 3.) csonkacsalád, 4.) együtt élők családja. E családtípusokon belül lehet további alegységeket megállapítani. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy maga a család is kerülhet átmeneti állapotba, az együttélés folyamán átkerülhet egyik kategóriából a másikba.⁶

2 ÖRSI 1985; ÖRSI 2002; TÓTH 2002.

3 ÖRSI 2002. 294.

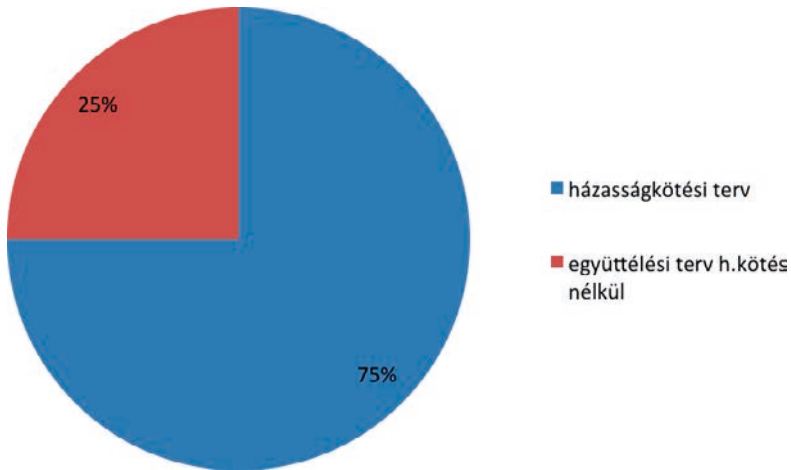
4 SZENDREI 2011. 184.

5 SZENDREI 2011. 185.

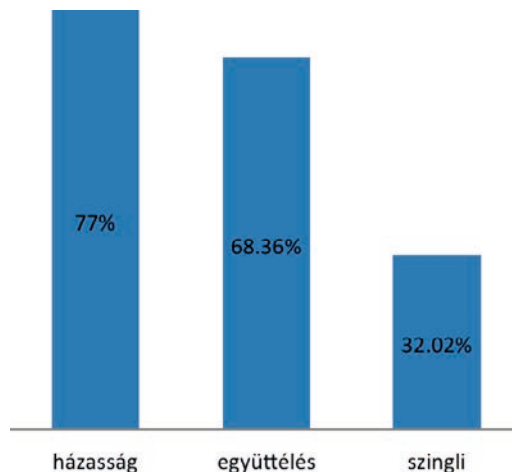
6 Lásd ÖRSI 2013.

A rendszerváltás tájékán született gyermekek előtt már semmilyen családkép nincs. A mai tinédzserek – maguk is csonkacsaládban élve – már nem érzik igazán a házasság, a család jelentőségét. Ezt mutatja egy 2013-ban végzett felmérésem, az országos statisztikák és mások írásai is.⁷

6. grafikon. A fiatalok életközösségi tervei, 2013

7. grafikon. Életközösségi formák elfogadottsága

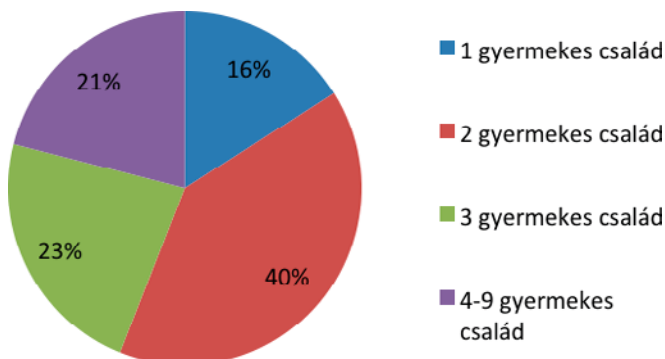

⁷ Lásd HERBÁLY 2013; HERBÁLY – ÖRSI 2013; PONGRÁCZ 2012; SZABÓ 2012; SOMLAI 2013.

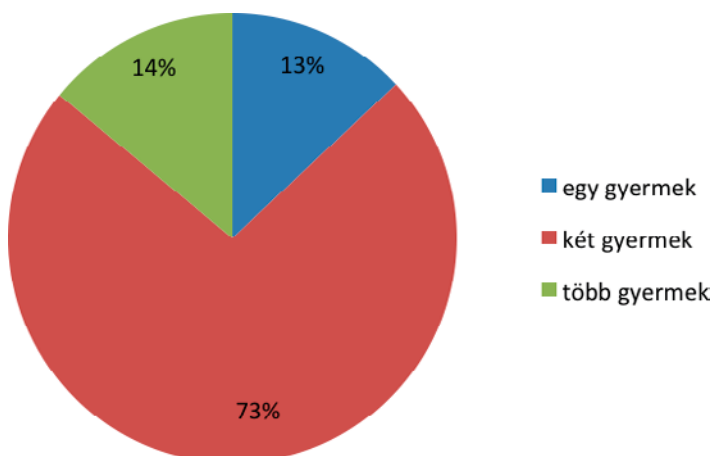
Az 1970-es években még erős volt a fiatalokban a gyermekvállalási kedv. Ma már ezt kevésbé mondhatjuk el. Az új együttélési formák, a bizonytalan kapcsolatok, a nehezedő megélhetési körülmények negatívan befolyásolják a gyermekvállalást. A különbségek jól láthatók, ha a mai fiatalok terveit és szüleik gyakorlatát összevetjük.

Gyermekvállalás a különböző generációknál, 2013

8. grafikon. Szülői minta a fiatalok családmódel tervezéséhez, 2013

9. grafikon. A fiatalok gyermekvállalási terve, 2013

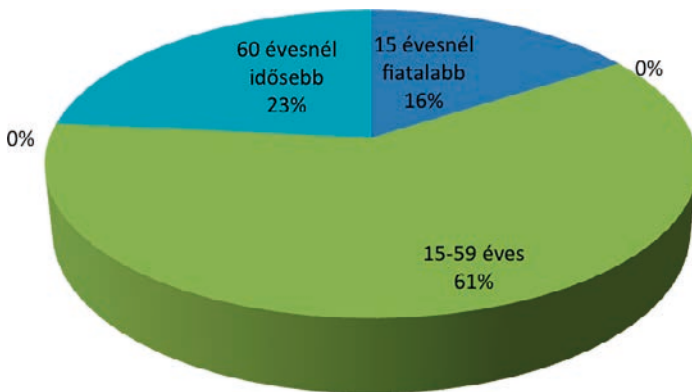

Családi otthon – családháztartás – egyedüllet

A hagyományos parasztcsaládokban a férfi biztosította az új család lakhelyét. A Nagykunságon ez azt jelentette, hogy a házasulandó fiú számára családi összefogással tanyát építettek, vagy a városban, az ősi porta megosztásával házat. Egy fiú pedig a szülőkkel maradt (ő lett a gondviselő). A családi házat ritkán adták el idegennek. Ragaszkodtak az ősi házhoz, portához.

A több generációs családmodell már rég a múlté. A fiatalok a házasságkötéssel együtt elhagyták a szülői házat. A két generációs kiscsalád önálló családi otthont teremtett már az 1970-es években is. (Igaz, a frissen házasodottak néhány évre még a nagyszülőkhöz költöztek vagy a szülői házban maradtak erőgyűjtés végett. Ez önálló lakás megvásárlása vagy építése céljából történt.) A településen belüli külön költözés ugyan nehezítette a dolgozó nők helyzetét, de akkor még a kötődések erősebbek voltak a generációk között.

10. grafikon. Korösszetétel a nagykun városokban (Karcag, Kisújszállás, Túrkeve), 2011

A más településre költözés tömegessé válása később már az idős generáció magára maradását fokozta. A 20-21. század fordulóján az öregek elmagányosodása már társadalmi problémákat vet fel. Kiürülnek a vidéki családi házak. A helyi társadalomnak kell gondoskodnia az egyedül maradt idős korosztályról.

Ha a lakásokat, a háztartásokat és a családokat vetjük össze, akkor azt tapasztaljuk, hogy a családok többsége önálló háztartásban és önálló házban lakik. 1970-ben Karcagon, az egy családost háztartások aránya 72,34 %, a nem családost háztartás volt 12,86 %. 2011-ben, ha a családok és a háztartások számát összevetjük, akkor azt tapasztaljuk, hogy csökkent a családi háztartások száma (Túrkevéen 68,79 %). Ez ugyancsak a család intézményének gyengülésére utal. Nő a magányosok

száma és megjelenik az élettársi közösség, mint önálló háztartás. Zömében e két csoport alkotja a települések lakosságának kétharmadát.

Összegezve elmondható, hogy a helyi közösségek működésének társadalmi keretei és szabályai a 20. században külső tényezők következtében erősen megváltoztak. A hagyományos paraszti társadalom átalakulása lokális szinten az első világháború körül kezdődött, majd drasztikus változás elsősorban a politikai rendszer megváltoztatásával következett be. A végeredménnyel pedig az újabb rendszerváltás után, napjainkban szembesül a társadalom.

A rendszerváltások után a lokális társadalom szerkezete megváltozott. Az egyes emberek előtt új lehetőségek nyíltak meg, mások előtt elzáródtak. A társadalmi hierarchiában a családok pozíciója is megváltozott. A családok helyét, a helyi társadalmi ranglétrán hagyományosan a családfő pozíciója határozta meg. A második világháború után azonban a házassági stratégiák, az iskolázási lehetőségek kibővülése, a vallási szemlélet háttérbe szorulása, a női egyenjogúság térnyerése, a generációk közötti szemléletváltozás eredményeként a társadalmilag vegyes összetételű családok lettek a jellemzők. Ennek következtében felborult a családi élet belső rendje. A családtagok szerepvállalása, egymáshoz való viszonya megváltozott. A század végére megerősödött a családokban a nő helyzete és egyre gyakrabban a feleség veszi át a család irányítását.

Ugyanakkor azzal is szembesülnünk kell, hogy a családi élet egyre inkább külső tereken zajlik. A családot egyre több külső hatás éri, ami nem kedvez a család belső kohéziójának. A családtagok egyre nagyobb önállósággal rendelkeznek. A család védőhálójának szétszakadása az egyének elmagányosodása felé vezethet. Ez minden korosztályt fenyeget. A jelenben elsősorban az idősebb generáció problémájával kell szembenéznie a társadalomnak, de ez hosszabb távon a fiatalok házassági esélyeinek romlása következtében a nemzet jövőjére is kihatással lesz.

Irodalom

HERBÁLY Katalin

2013 A nők és a családok szerepe a vidéki kistérségekben. In: Örsi Julianna (szerk.): *Alföldi családtörténetek. Vallomások, riportok, vélemények, írások a családról.* 161-168. Túrkevei Kulturális Egyesület, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Túrkeve – Szolnok.

HERBÁLY Katalin – ÖRSI Julianna

2013 Család. házasság diákszempel. – Egy 2013. évi felmérés előzetes eredménye. In: ÖRSI Julianna (szerk.): *Alföldi családtörténetek. Vallomások, riportok, vélemények, írások a családról.* 169-178. Túrkevei Kulturális Egyesület, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Túrkeve – Szolnok.

ÖRSI Julianna

1985 Nők kettős szerepben. Egy üzemi vizsgálat tapasztalatai. In.: BELLON Tibor (szerk.): *Egy város várossá lesz. Karcag négy évtizede.* 197-240. Karcag Város Tanácsa, Karcag Város Pártbizottsága, Karcag.

2002 Szerepcseré. A társadalmi-gazdasági változások hatása a nagykunsági családok életmódjára. In: ÖRSI Julianna (szerk.): *Kulcsemberek. Az egyén helye szerepe a változó társadalomban.* 291-298. Túrkevei Kulturális Egyesület, Túrkeve.

2013 A család intézményének jelenlegi állapota és kérdései napjainkban. In: ÖRSI Julianna (szerk.): *Alföldi családtörténetek. Vallomások, riportok, vélemények, írások a családról.* 151-160. Túrkevei Kulturális Egyesület, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Túrkeve – Szolnok.

PONGRÁCZ Tiborné

2012 Családok átalakulóban. In: ÖRSI Julianna (szerk.): *Középpontban a család.* 1. kötet. „Jászkunság” Könyvtéka 2. 17-24. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Túrkeve – Szolnok.

SOMLAI Péter

2013 Család 2.0. Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig. Napvilág Kiadó, Budapest.

SZABÓ László

2012 Háztartás nélküli család. In: ÖRSI Julianna (szerk.): *Középpontban a család.* 1. kötet. „Jászkunság” Könyvtéka 2. 41-48. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Túrkeve – Szolnok.

SZENDREI Eszter

2011 *Törésvonalak. A rendszerváltás hatása Túrkeve társadalmára.* Alföldi Könyvtéka 5. kötet. Túrkevei Kulturális Egyesület, Túrkeve.

TÓTH Eszter Zsófia

2002 Vonzás és taszítás. — Női bevándorlók a második világháború utáni Budapesten. In: ÖRSI Julianna (szerk.): *Kulcsemberek. Az egyén helye szerepe a változó társadalomban.* Nagykun Kistérségi Tanulmányok. 1. kötet. 57-70. Túrkevei Kulturális Egyesület, Túrkeve.